

BESZÁMOLÓ AZ 115988 AZONOSÍTÓSZÁMÚ „A MAGYAR–CSEHSZLOVÁK
KAPCSOLATOK DOKUMENTUMAI (1945–1992)” CÍMŰ NKFI-6 FINANSZÍROZÁSÚ K-
TÍPUSÚ PROJEKTRŐL

A projekt időtartalma: 2015. szeptember 1. – 2018. augusztus 31.

Vezető kutató: Dr. Mitrovits Miklós (MTA BTK TTI)

A kutatócsoport tagjai: Dr. Bencsik Péter, Dr. Mészáros Andor, Hanzelik Gábor

A kutatócsoport munkájában külsőként résztvevők: Dr. Baki Attila, Krajcsír Lukács, Miklós Dániel

A kutatás három éve alatt cseh és szlovák levéltárakban folytattunk feltáró munkát. Mivel a Magyar Nemzeti Levéltár a projekt megindulása után bezárt, majd csak 2018 tavaszán vált újra lehetségessé a kutatás – korlátozottan –, a téma magyarországi kutatását kényszerűen elnapoltuk. Ez egyben azt is jelentette, hogy az eredeti vállalásunkat, a csehszlovák–magyar kapcsolatok (1945–1992) történetének dokumentumait nem tudtuk maradéktalanul feltárni.

I. Csehszlovák–magyar kapcsolatok (1956–1957)

Éppen e kényszerű helyzet miatt úgy döntöttünk, hogy több részre osztjuk el a munkát. Elsőként egy olyan kötet összeállítását tervezük meg, amelyhez nem voltak szükségesek magyar források. Kihasználva az „1956-os Emlékév” nyújtotta pályázati lehetőséget, és a dokumentumok bőségét látva, úgy döntöttünk, hogy külön kötetben kiadjuk azokat az 1956–1957-ben keletkezett csehszlovák dokumentumokat, amelyek a magyar forradalomról alkotott ismereteinket tovább bővíthetik. Ezért megpályáztuk az "Szabadság Éve 1956" keretében kiírt "Mansfeld Péter pályázatot", hogy publikálni tudjuk a csehszlovák párt- és állami, belügyi és katonai szervek 1956–1957-ben keletkezett, a magyar forradalomra vonatkozó iratait. A pályázat elnyerésével be tudtunk vonni újabb cseh–magyar és szlovák–magyar fordításra képes fiatal kutatókat a projektbe. Így Krajcsír Lukács doktorandusz és Baki Attila PhD fokozattal rendelkező történész csatlakozott a munkához.

A „Szovjetunióval örök időkre és soha máshogy!” Az 1956-os magyar forradalom csehszlovák dokumentumai című dokumentumkötet Bencsik Péter és Mitrovits Miklós szerkesztésében megjelent 2018 tavaszán az MTA BTK TTI kiadásában. A kötet több mint

300 cseh és szlovák dokumentumot tartalmaz magyar nyelven, három bevezető tanulmánnyal, mellékletekkel és névmutatóval együtt összesen 924 oldalon. A kötetet 2018. szeptember 11-én bemutattuk az MTA BTK TTI-ben. A könyvet Rainer M. János az Országos Széchényi Könyvtár Osztályvezetője, az 1956-os Intézet vezetője, valamint Janek István az MTA BTK TTI tudományos munkatársa mutatták be. Utóbbi várhatóan írásban is elkészíti a kötetről készült recenzióját.

A témában Bencsik Péter „Önszerveződés Magyarországon és Csehszlovákiában 1956-ban” címmel tartott előadást a Pécsi Egyetemen, 2016. október 13–14-én szervezett nemzetközi konferencián. Az előadást tanulmány formájában „Social Self-organization and Social Movements in Hungary and in Czechoslovakia in 1956” címmel angol nyelven hamarosan megjelenik.

II. Csehszlovák–magyar kapcsolatok (1963–1968)

Másfelől úgy döntöttünk, hogy kutatásunkat az 1963–1968. közötti csehszlovák–magyar kapcsolatokra összpontosítjuk. Itt is elsősorban cseh és szlovák dokumentumok feltárásával foglalkoztunk a már említett hazai helyzet miatt. A projekt három éve alatt e korszakban is mélyreható kutatásokat végeztünk két prágai levéltárban: Cseh Nemzeti Levéltár, Prága (Národní archiv – NA), Cseh Köztársaság Külügyminisztériumának Levéltára, Prága (Archiv Ministerstva zahraničních věcí – AMZV). E kutatások eredményeképpen már a birtokunkban van az összes csehszlovák–magyar legfelsőbb szintű tárgyalás csehszlovák dokumentációja, számos gazdasági és kulturális vonatkozású dokumentum, amelyek az 1968-as prágai tavaszt és annak előzményeit mutatják be. A korszak történetének magyarországi kutatásait – a levéltár megnyitásával – csak éppen megkezdjük.

Az 1968-as prágai tavasz évfordulója azonban erre a korszakra irányította a tudományos élet és a szélesebb érdeklődő közönség figyelmét is, így mi is igyekeztünk a már birtokunkban lévő új források alapján megszólalni a kérdésben. Így Mitrovits Miklós 2018. június 13-án „A magyar pártvezetés és az 1968-as prágai tavasz” címmel előadást tartott angol nyelven a *Great Crises of Communist Régimes in Central Europe in a Transnational Perspective* című nemzetközi konferencián, Prágában a Liechtenstein Palotában. 2018. szeptember 20-án pedig hasonló előadást tartott angol nyelven az *August 68 – Operation Danube* című nemzetközi konferencián, Pozsonyban a Comenius Egyetemen. Az előadás tanulmánnyá bővített

változatát a Szlovák Tudományos Akadémia angol nyelven megjelenő tanulmánykötetében meg is jelentetik.

Az 1968-as prágai tavasz témáját járja körül a *Világtörténet* folyóirat 2018. évi 3. száma is, amelyet Mitrovits Miklós szerkesztett. Ebben számban Mitrovits Miklós és Bencsik Péter is önálló tanulmányt jelentetett meg. Mindkét írás kutatásait jelen projekt keretében végeztük.

III. Csehszlovák–magyar kapcsolatok (1968 után)

A hároméves kutatási projekt során szisztematikusan gyűjtöttük a Gustáv Husák nevével fémjelzett korszak (1969–1989) magyar vonatkozású csehszlovák dokumentumait. A Cseh Nemzeti Levéltárban hozzáfértünk az ún. „Husák fond” (f. Kancelář generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka) Magyarországgal kapcsolatos anyagaihoz is (összesen nyolc doboz), amelyhez egyébként jelenleg nincs nyilvánosan elérhető jegyzék sem.

Horbulák Zsolt szlovákiai magyar történész segítségével hozzáfértünk a Szlovákia Kommunista Pártja 1969 és 1989 közötti magyar vonatkozású elnökségi és titkársági anyagaihoz is. A korszakra vonatkozóan kutattunk még a prágai Külügyminisztérium Levéltárában is, ahol jelenleg a Magyarországra vonatkozó iratok csak 1977-ig kutathatók, illetve csupán 1977-ig készítették jegyzéket a kutatók számára. Jelenleg tárgyalásokat folytatunk arról, hogy a rendszerváltásig tegyék számunkra elérhetővé a dokumentumokat.

Az említett konferenciák és publikációk mellett meg kell említeni, hogy Bencsik Péter „Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989)” címmel készített egy monográfiát, amely várhatóan 2019 tavaszán jelenik meg, valamint Mitrovits Miklós „A közép-európai ellenzéki mozgalmak kapcsolatai” címmel jelenleg is dolgozik egy kismonográfián, amelyben több fejezetben tárgyalja a magyar-csehszlovák kapcsolatokat.

Levéltári kutatásaink tételelesen:

1) Cseh Köztársaság Külügyminisztériumának Levéltára [Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky]

- Területi Ügyosztályok – Titkos – Magyarország [Teritoriální Odbory – Tajné – Maďarsko] 1945–1979 – Itt 35 dobozban találtunk a kutatásunk szempontjából releváns anyagot, kb. 3800 oldal dokumentumot fényképeztünk le.
- Területi Ügyosztályok – Általános – Magyarország [Teritoriální Odbory – Obyčejné – Maďarsko] 1945–1964 – Itt eddig 24 dobozt tekintettünk át, és több mint 3000 oldal dokumentumot fényképeztünk le.
- Képviselői Hivatal – Politikai ügyek [Politické zprávy II. ZÚ] 1945–1977 – Ebből 1964-ig fényképeztük le a dokumentumokat.

2) Cseh Nemzeti Levéltár [Národní archiv]

- Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) Központi Bizottságának Elnöksége [Předsednictvo] 1962–1989
- Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Irodája [Politické Byro] 1954–1962
- Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Nemzetközi Osztálya [Mezinárodní oddělení] 1956
- Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Titkársága [Sekretariat] 1956
- Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának ülései [Ústřední výbor] 1956
- Antonín Novotný 1. titkára titkárságának gyűjteménye [Komunistická strana Československa – Ústřední výbor. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného] 1956–1968 – összesen 5095 oldal dokumentumot fényképeztünk le.
- Gustáv Husák első titkár fondja [f. Kancelář generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka] 1969–1977 – összesen 8 dobozból 647 oldalt fényképeztünk le.

3) Központi Katonai Levéltár [Vojenský ústřední archiv]

- Itt elsősorban a csehszlovák Honvédelmi Minisztériumban 1956 során, a magyar forradalommal kapcsolatos iratokat, térképeket, hadműveleti naplót tekintettük át, és fényképeztük le. A legfontosabb 1956-ra vonatkozó iratokat a miniszteri titkárság és kancellária (Sekretariat ministra/Kancelar ministra), illetve a Vezérkar (Generální Stab) gyűjteményeiben őrzik. A több ezer oldalnyi dokumentumból a legfontosabbakat publikáltuk az 1956-os kötetünkben.

4) Totalitáriánus Rendszereket Kutató Intézet [Ústav pro studium totalitních režimů]

- Itt az 1956-os forradalomra vonatkozó csehszlovák belügyi iratokat tekintettük át, és kaptuk meg szkennelve. [ABS, fond H, H 1-4 – Bezpečnostní opatření a sledování veřejného mínění obyvatelstva během událostí v Polsku a Maďarsku v roce 1956, ABS, fond H-669, událostí v Maďarsku a Polsku – 1956 – Popisuje události v Maďarsku a Polsku v roce 1956 a bezpečnostní opatření na našem území v těchto letech]. Összesen több mint 2000 oldal dokumentumot hoztunk haza.
- Ezen felül a www.ebadatelna.cz oldalon a levéltár olvasótermében elvégzett regisztráció után több fontos iratot megtaláltunk a magyar–csehszlovák belügyi együttműködésre vonatkozóan, amelyek digitalizált formában le is tölthetők.

5) Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony (Slovenský národný archív – SNA)

- Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) vezető testületei által készített dokumentumokat az Elnökség (Iroda), illetve a Titkárság anyagai között őrzik. Horbulák Zsolt szlovákiai magyar történész segítségével az Elnökségből 50 dossziéból 802 oldal, a Titkárságból 27 dossziéból 475 oldal magyar vonatkozású iratot kaptunk meg az 1969 és 1989 közötti időszakból.

A kutatás folytatása:

Terveink szerint a megkezdett kutatásokat folytatjuk. A Magyar Nemzeti Levéltár immár, ha korlátozottan is, de látogatható, így kutatásainkat kiterjesztjük a magyarországi iratanyagra is. Elsődleges tervünk, hogy kiadjuk a magyar-csehszlovák kapcsolatokra vonatkozó cseh, szlovák és magyar iratanyagot az 1963-tól 1972-ig terjedő időszakból. Ez lényegében az államszocialista rendszer desztalinizációs időszaka és a reformok kidolgozásának és bevezetésének szakasza. A korszakhatárt az egész reformfolyamat Moszkvából diktált leállításánál húztuk meg. Másodlagos tervünk, hogy a rendszerváltást megelőző időszakot, beleértve a Bős-Nagymarosi vízlépcső építését és a csehszlovákiai magyarság életét, valamint a csehszlovák-magyar ellenzéki kapcsolatokat is feldolgozzuk egy forráskötet formájában.

A kutatás hasznosíthatósága:

A csehszlovák-magyar kapcsolattörténet forrásai nem csupán a diplomáciatörténet számára hoz új ismereteket, hanem magának az államszocialista rendszer működésének megértését is elősegíti. Tapasztalataink szerint téves az a nézet, hogy a kapcsolattörténeti források kutatása diplomáciatörténeti kutatás. Részben természetesen igaz ez az állítás is, de fel szeretnénk hívni a figyelmet arra, hogy éppen ezek a források számos új szempontot és ismeretet hoznak be a magyar és a csehszlovák historiográfiába. Kutatásaink során bebizonyosodott, hogy Magyarország huszadik századi története sem érthető meg a régió országban való levéltári kutatások nélkül. Reményeink szerint ezen új ismeretek mielőbb teret kapnak az egyetemi történelem oktatásban, de hasznosíthatók a nemzetközi kapcsolatok szakirányú képzésekben is. A magyar történészek számára pedig lehetővé válik magyar nyelven hozzáférni olyan primér forrásokhoz, amelyeket nyelvtudás hiányában nem tudnának elolvasni.

Budapest, 2018. szeptember 30.

Dr. Mitrovits Miklós s.k.